

ՅԵՂԱՍՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՍԵՌԱՍՏԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ
(ԳԵՆԴԵՐՈՑԻԿ)

Գենդերի կարևորությունը շատ հաճախ անտեսվում է ցեղասպանությունները ուսումնասիրողների կողմից, սակայն երբ որևէ էթնիկ կամ ազգային խումբ ցեղասպանության թիրախ է դառնում, գրեթե միշտ ոչնչացումը սկսվում է նրա այս կամ այն գենդերային խումբի մեկուսացումից: Մինչ այսօր մեզ հայտնի ցեղասպանություններից յուրաքանչյուրը գենդերային բնույթ է կրում, քանի որ ինչպես գոհի, այնպես էլ հանցագործությունն իրականացնողների հասարակությունները գենդերացված են: Գենդերոցիդի¹ լիարժեք իրագործման համար ոճրագործը հաճախ ոչ միայն ֆիզիկական ոչնչացում է իրականացնում, այլ նաև տարբեր ուղիներով խաթարում է գոհի գենդերային հարաբերությունները, որը քայքայում է հասարակության ամենափոքրագույն մասնիկը՝ ընտանիքը:

Համաշխարհային պատմության մեջ գենդերոցիդի երևույթը տարբեր ձևով է մեկնաբանվում: Գենդերային գրականությունը, որը զարգացել է ֆեմինիստական ուսմունքների շնորհիվ, շեշտը դնում է այն դրույթի վրա, որ գենդերոցիդի գոհերը հիմնականում կանայք են, և պատերազմող տղամարդու բնավորությունն է գոհ դարձում կնոջը: Այս դրույթը առաջ է քաշել խնդիրն ուսումնասիրած ամենահայտնի մասնագետներից մեկը՝ Մարի Աննա Վարենը:² Պատմության ընթացքում բռնության նույնացումը արականության որոշակի տիպերի հետ, իհարկե, իր իրական հիմքերն ունի³: Չանգվածային սպանություններ իրականացնող ոճրագործները հիմնականում տղամարդիկ են, սակայն պետք է նշել, որ սպանվողների մեծամասնությունը ևս արական սեռին են պատկանում: Սակայն նշենք, որ այնպիսի երևույթներ, ինչպիսին օրինակ միջնադարյան եվրոպայում «վիուկավորսությունն» էր կամ Հնդկաստանում այրի կանանց հրկիզումը, ըստ Ադամ Ջոնսի⁴ ոչ այլ ինչ էր, եթե ոչ ֆեմիցիդ: Վերջինիս պնդմամբ այս բոլոր դաժանություններն ոչ մի կապ չեն կարող ունենալ ցեղասպանության հետ:

Ցեղասպանությունների գուգադրություններին հետևելով կարող ենք նշել, որ սեռասպանությունը (գենդերոցիդ) ցեղասպանության հետ չի կարող նույնանալ, եթե այս կամ այն սեռին պատկանող մարդկանց խումբը չի ենթարկվում միտումնավոր ֆիզիկական կամ ոչ ֆիզիկական ոչնչացման՝ նպատակ ունենալով բնաջնջել մարդկանց որոշակի կատեգորիա: Այստեղից հետևում է, որ սեռասպանությունը միայն կարող է ցեղասպանության բաղկացուցիչ մաս լինել:

Ադամ Ջոնսը, ով երկար տարիներ ուսումնասիրել է գենդերոցիդի երևույթը, անդրադառնալով Վարենի տեսությանը նշում է, որ վերջինս շեշտը դնում է իգական սեռի սպանության վրա, մինչդեռ կանանց և աղջիկների նկատմամբ իրականացված դաժանության և խտրականության բազմաթիվ դեպքերից և ոչ մեկի ժամանակ հանցագործը նպատակ չունի ոչնչացնելու կնոջը կամ աղջիկ երեխաներին որպես մարդկային կատեգորիա: Հակառակը, ճնշման այս ձևերը նպատակ ունեն ամրացնելու կնոջ ենթակայությունը, և տվյալ հասարակության մեջ երկրորդական տեղ ապահովելու նրա համար: Այստեղ խնդիրը սեռերի մեջ է, որը ամբողջությամբ փոխում է հարցի էությունը: Ադամ Ջոնսը հակառակվելով նաև Վարենի առաջ քաշած «հակաիգական» և «հակաարական» գենդերոցիդներ տերմինիններին, առաջարկում է այս երևույթը վերանվանել «հասցեական սեռասպանություն»: Այս կապակցությամբ նրա վառ փաստարկներից է օրինակ Գերմանիայում մացիստների կողմից համասեռականների ոչնչացումը⁵: Վարենը ուշադրություն է հրավիրում կանանց հանդեպ իրականացված լայնածավալ դաժանությունների վրա, սակայն այդ դաժանությունները չեն կարող նույնանալ ցեղասպանությունների հետ, քանի որ մմանատիպ գործողությունները ի սկզբանե նպատակ չեն ունեցել բնաջնջել կամ արմատապես ոչնչացնել որևէ էթնիկ կամ ազգային խումբ, այլ զուտ ներգենդերային բնույթ են կրել:⁶ Վարենն իր դրույթն ապացուցելու համար բազմաթիվ փաստեր է բերում՝ նշելով, որ տղամարդիկ են իրականացնում զանգվածային սպանություններ և ցեղասպանություններ, սակայն դա այդպես չէ:

Պարտադիր չէ, որ ցեղասպանություն իրականացնողները լինեն տղամարդիկ. Ռուանդայի ցեղասպանությունը գալիս է ապացուցելու, որ կանայք պակաս հակված չեն իրականացնելու զանգվածային սպանություններ, և նրանք երբեմն առավել ակտիվ են մասնակցում սպանություններին, քան տղամարդիկ⁷: Երկրորդ աշխարհամարտի տարիներին համակենտրոնացման ճամբարները հսկում էին ոչ միայն տղամարդիկ, այլև կանայք, որոնք աչքի էին ընկնում հատուկ դաժանությամբ: Տղամարդ հսկիչներից չտարբերվող կին հսկիչները դաժանություններ էին իրականացնում իրենց ենթակայության տակ գտնվող անօգնական տղամարդկանց նկատմամբ: Նրանք սպանում էին այնպիսի հեշտությամբ, ինչպես տղամարդը, և նրանց սաղիզմը ոչնչով չէր տարբերվում⁸:

Գենդերոցիդը ցեղասպանության բաղկացուցիչ մաս է կազմում: Ցեղասպանությունների ժամանակ տղամարդկանց ոչնչացումը նպատակ ունի առավել արդյունավետ դարձնել ոչնչացումը: Որքան ճիշտ է մշակված յուրաքանչյուր սեռային խմբի ոչնչացումն, այնքան արդյու-

նավեա է առհասարակ ոչնչացումն: Յուրաքանչյուր ցեղասպանության ժամանակ զոհերը հստակ առանձնացվում են գենդերային սկզբունքով՝ տղամարդկանց և կանանց, որից հետո ընտրվում են ոչնչացման մեթոդները: Այսպիսի խտրականությունը կարող է մասամբ գործիքային լինել: Տղամարդկանց կարող են օգտագործել նախ ֆիզիկական աշխատանք իրականացնելու համար, որը նվազ արդյունավետ է կանանց պարագայում, իսկ հետո նոր սպանել: Նման ոճրագործության վառ օրինակ է Օսմանյան կայսրությունում Առաջին աշխարհամարտի ժամանակ թուրքերի կողմից հայերի դեմ իրականացված ցեղասպանության ժամանակ տղամարդկանց ոչնչացման ծրագիրը⁹: Կանանց դեպքում լուծումներն այլ են: Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ հիմնականում շեշտը դրվում է սեռական բռնության վրա՝ բռնաբարություն, սեռական ստրկություն և այլն:

Շատ հաճախ ոճրագործներն ամենայն մանրամասնությամբ ուսումնասիրում են զոհերի գենդերային հարաբերությունները՝ ընտրելու համար ճիշտ մեթոդները թիրախն արմատապես ցեղասպանելու համար: Գրեթե միշտ ճիշտ ընտրված նվաստացման այս կամ այն տարբերակը կարող է անդառնալիորեն խաթարել այդ հասարակությունը¹⁰:

Ցեղասպանությունների ժամանակ սեռերի նկատմամբ կիրառվող ամենատարածված նվաստացման եղանակը համարվում է բռնաբարությունը: Վերջինս հատկապես կիրառվում է կանանց նկատմամբ: Յ. Ռինգելիեիմը, ով ուսումնասիրում է կնոջը՝ որպես հրեական հոլոքոստի զոհ, անդրադառնալով այս խնդրին նշում է, որ կանանց փրկվելու հավանականությունը անհամեմատելի քիչ էր, քան տղամարդկանցը: Կանայք՝ մասնավորապես, բայց ոչ պարտադիր հրեա, ենթարկվել են «կրկնակի ոչնչացման»: Այն կանայք, ովքեր վերապրել են հոլոքոստը, նշում են, որ իրենք երկու թշնամի են ունեցել՝ ֆաշիզմը ու տղամարդուն: Գերմանացի տղամարդը, ով իրեն արիացի էր համարում, չէր կարող որևէ սեռական կապ ունենալ հրեա կնոջ հետ, ուստի այդ փաստը գաղտնի պահելու համար բռնաբարությամբ հետևում էր սպանությունը: Շատ հաճախ, համակենտրոնացման ճամբարներում անձամբ չկարողանալով իրականացնել սեռական բռնություններ, մացիստները հրեա տղամարդկանց էին օգտագործում հրեա կանանց դեմ: Նրանք դիտավորյալ ճամբարների տղամարդ պատանդներին խառնում էին կանանց հետ, որը սարսափելի հետևանքներ էր ունենում: Նման դեպքերում հրեա տղամարդն առավել ատելի էր, և շատ վերապրող կանայք, ովքեր անցնում էին այս սարսափի միջով, հետագայում չէին ցանկանում որևիցե կապ ունենալ իրենց ազգակից տղամարդու հետ, որը լուրջ ներազգային և ներգենդերային խզման էր հանգեցնում¹¹:

Բռնաբարությունը ցեղասպանական ակտ է, եթե այն իրականացվում է՝ սպանելու, միտումնավոր կերպով կանանց հղիությունը կասեցնելու, խմբի բարոյականությունը ոչնչացնելու, ոճրագործների կողմից ստիպողաբար հղիացնելու, ընտանեկան տաբուները ոչնչացնելու համար¹²։ Ցեղասպանությունների ժամանակ պարբերաբար իրականացվող բռնաբարությունների դերը և խմբի ոչնչացման ժամանակ կիրառվող սեռական սպանությունների ուսումնասիրությունը հաճախ հայտնվում է ցեղասպանագետների ուսումնասիրությունների պերիֆերիայում, չնայած որ այն հանդիսանում է կանանց դեմ կիրառվող ոչնչացման գլխավոր ձև։ Բռնաբարությունը մինչ այսօր հայտնի բոլոր ցեղասպանությունների ժամանակ օգտագործվել է որպես ոչնչացման գործիք ինչպես խմբի, այնպես էլ անհատի համար։ Պատմությունը հարուստ է նմանատիպ փաստերով. ամենահայտնի դեպքերից է օրինակ 1937 թ. ճապոնացի զինվորների կողմից չինացի կանանց նկատմամբ հետևողականորեն իրականացված բռնաբարությունները։ Վեց շաբաթվա ընթացքում ճապոնացի զինվորները բռնաբարեցին 8-ից մինչև 70 տարեկան կանանց և աղջիկներին և այդ սեռական բռնության արդյունքում սպանվեց 80.000-ից ավել իգական սեռի ներկայացուցիչ։ Այս դեպքը պատմության մեջ մտել է որպես «Նանքինի բռնաբարություն» անունով, որի ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվել է, որ այդ բռնաբարությունները համակարգվել են և եղել են նախօրոք ծրագրված¹³։

Հանդիպում են նաև տղամարդկանց բռնաբարության դեպքեր, սակայն վերջիններս ի տարբերություն կնոջ, որոշ հանգամանքներից ելնելով, այդքան էլ տեսանելի չեն։ Ցեղասպանության համատեքստում բռնաբարության գենդերային յուրահատկությունը կարող է օգտագործվել որպես ռազմավարություն, որը թիրախ է դարձնում կանանց կենսաբանական դերը։ Նախկին Հարավսլավիայի տարածքում տեղի ունեցած ցեղասպանական գործողություններից էր օրինակ հատուկ բռնաբարության ճամբարների հիմնումը, որտեղ Բոսնիայի մուսուլմաններին պարբերաբար բռնաբարում էին և թույլ չէին տալիս հղիությունը ընդհատել կնոջ համար անվտանգ շրջանում, և ստիպում էին դա անել մոր և երեխայի համար ամենավտանգավոր փուլում։ Այս երևույթը «Էթնիկ գտման» ակտ է համարվում¹⁴։

Այսպիսով սեռասպանական գործողությունները ցեղասպանությունների մաս են կազմում, և նրանց ուսումնասիրությունը կարևոր է ցեղասպանությունը ամբողջական ուսումնասիրելու համար։

GENOCIDE AND GENDERCIDE

Gendercide is a constitutive element of genocide. The importance of the study of Gendercide is often ignored by the genocide scholar but when any ethnic or national group becomes genocide target, first of all a gender group in it is obliterated. The genocides which are known to us till now have a gendered character, as both victim and perpetrator societies are gendered. The clearer the plan of a gender group's obliteration is developed, the more it is effective.

ԾԱՆՈԹԱԳՐԱԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. «Գենդերոցիդ» տերմինը առաջին անգամ օգտագործվել է Մարի Ամնա Վարենի կողմից իր՝ 1985 թ. լույս տեսած “Gendercide: The Implications of Sex Selection” աշխատության մեջ: Նա զուգահեռներ է անցկացրել «գենոցիդ» և «գենդերոցիդ» տերմինների միջև և «գենդերոցիդ» է անվանել որևէ սեռին պատկանող խմբի միտումնավոր ոչնչացումը: Մեկ այլ տերմին, ինչպիսին «ֆեմիցիդ» է, օգտագործվում է բացառապես կանանց և աղջիկների մասսայական սպանությունների դեպքում, սակայն «գենդերոցիդը» սեռապես չեզոք տերմին է, և գոհերը կարող են լինել ինչպես կանայք, այնպես էլ տղամարդիկ:

2. Warren M., “Gendercide: The Implications of Sex Selection”. Totowa, NJ: Rowman & Allanheld // Canadian Journal of Philosophy, Vol. 17, N 3, September 1987, p. 683-692.

3. Shaw M., War & Genocide. Organized Killing in Modern Society, Cambridge, 2005, p. 179.

4. Ադամ Ջոնսը Մեքսիկայի Ռաումնասիրությունների և Տնտեսագիտական Ռաուցման Կենտրոնի՝ CIDE (Center for Research and Teaching in Economics) պրոֆեսոր է, հեղինակ է՝ “Beyond the Barricades: Nicaragua and the Sandinista Press” “Genocide, War Crimes”, “West: History and Coplicity”, “Gendercide and Genocide” աշխատությունների:

5. Մանրամասն տե՛ս www.popmatters.com/film/reviews/p/paragraph-175.html

6. Shaw M., “What is genocide?”, Cambridge, 2007, p. 68-69.

7. Reva N., Cyanne E., Globerman J., A Calamity in the Neighborhood: Women’s Participation in the Rwandan Genocide, Genocide Studies and Prevention, Official Journal of the International Association of Genocide Scholars, Vol. 2, No 3, 2007, p. 209-233.

8. Israel W. Charny, Women as Victimizers, Encyclopedia of Genocide, Vol. II, Oxford, 1999, p. 481.

9. Dadrian V., The Armenian Genocide: An Interpretation, Cambridge, 2003, p. 13-19.

10. Jones A., *Genderocide and Genocide*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2004, pp. 40, 40-41, 43-44.
11. Ringelheim J., "Women and the Holocaust: A Reconsideration of Research," *Journal of Women Culture and Society* 10 (1985), p. 741-761.
12. Fournet C., *The Crime of Destruction and the Law of Genocide. Their Impact on Collective Memory*, Great Britain, 2007, p. 41.
13. Chang I., *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, New York: Penguin, 1998.
14. Stiglmeier A., *Mass Rape: The War Against Women in Bosnia-Herzegovina*, trans. Marion Faber Lincoln: University of Nebraska Press, 1994.